

تبیین رسالت دانشگاه در احیا، ترویج و توسعه امر به معروف و نهی از منکر محمدعلی طاهری نژاد^۱

چکیده

این نوشتار درصدد، تبیین رسالت دانشگاه و نقش آن در تربیت و همچنین توسعه فرهنگ عمومی جامعه می‌باشد که این نقش در بعضی از مبادی بارزتر می‌تواند باشد که یکی از مصادیق روشن آن امر به معروف و نهی از منکر است. لذا، بحث این مقاله در دو بخش مجزا خواهد بود، که بخش اول به موضوعاتی همچون مفهوم شناسی این دو فریضه و اهمیت و شرایط آن خواهیم پرداخت و سپس در بخش دوم به تبیین رسالت دانشگاه و شیوه های احیاء، تربیت و توسعه این دو فریضه در مجموعه دانشگاه خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: رسالت دانشگاه، فرهنگ عمومی، شیوه های احیاء.

مقدمه:

دعوت به نیکی و بازداشتن از بدی از آموزه های مهم دین است. و از بهترین جلوه های اخلاق اجتماعی و سیاسی در اسلام است و این مطلب در حقیقت به اصولی برمی گردد که به عناوین مختلفی در آیات و روایات آمده است.

حضرت علی (ع) در نامه ای که به فرزندش امام حسن (ع) در بازگشت از جنگ صفین نوشت فرموده است:

«یا نبی اجعل نفسک میزناً فیما بینک و بین غیرک فاحبب لغیرک ما تحب لنفسک واکره له ما تکره لها. .» (۱)

پسرم، خود را میان خویش و دیگری میزانی بشمار، پس آنچه برای خودت دوست می داری برای خود دوست بدار و آنچه تو را خوش نیاید برای او ناخوش بشمار. .

با این بیان حضرت می توان این نتیجه را گرفت که به هیچ مسلمانی اخلاقاً و شرعاً نمی تواند نسبت به دیگران بی تفاوت باشد.

چنانچه قرآن کریم یکی از ویژگیهای زنان و مردان مومن را توجه به این دو فریضه بیان می کند، خداوند می فرماید:

والمؤمنون و المؤمنات بعضهم اولیاء بعض یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و یقیمون الصلاه. . (۲)

مردان و زنان با ایمان، ولی (یار و یاور) یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می کنند و نماز را بر پا می دارند.

این آیه در حقیقت به معانی دلالت دارد که لازمه ایمان واقعی زن و مرد مومن در گرو داشتن دوستی با یکدیگر و ارشاد یکدیگر به خوبی ها و گوشزد کردن و انتقاد از بدی هاست.

۱- مفهوم شناسی:

- معروف:

^۱ - مدرس دانشگاه آزاد واحد یزد، دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث

عرف: المعرفه و العرفان: درك كردن و دريافتن چيزي است از روي اثر آن با انديشه و تدبر كه اخص از علم است. معروف: اسمي است براي هر كاري كه عقل و شريعت نيكو شناخته شده است و لذا واژه معروف براي ميانه روي در بخشش وجود بكار مي رود زيرا از نظر شريعت و عقول نيكو شمرده مي شود. (۳) نكر: انكار ضد عرفان (نشناختن ضد شناسايي) انكرت كذا و نكرت - در اصل به اين معني است كه چيزي را كه در قلب و دل تصور نشده است به دل و قلب وارد شود، كه در واقع انكار نوعي از جهل و نادانستن است.

مذكر: هر كاريست كه عقل ها و خرد هاي صحيح زشتي آنرا حكم ميكنند يا اينكه عقل ها در زشتي و خوبي آن كار سكوت مي كنند، سپس دين و شريعت بدني و زشتي آنرا بيان مي كند. (۴) با توجه به معنای بررسی شده می توان گفت که معروف به معنای «شناخته شده» می باشد، بنابراین هر رفتاری که در میان مردم رایج بوده، به آن معروف می گفتند، ولی تدریجاً این واژه در معنای خاص اطلاق گردیده که از نظر مردم پسندیده باشد. لذا معروف معادل رفتار خوب و پسندیده است و زمانی که می گوئیم، امر به معروف یعنی امر به رفتار پسندیده و خوب می باشد، اما مذكر به معنای ناشناخته است و هر رفتاری که اینگونه باشد و در نزد مردم این معنا مانند معروف آشکار است ولی این واژه نیز کم کم معنای خاصی را در چارچوب معینی که عرف مردم و یا شریعت می پسندد، بکار رفته است، لذا وقتی می گوئیم نهی از مذكر، یعنی منع کردن از رفتارهای ناپسند که عموم مردم آنرا نمی پسندند.

۲-۱- ضرورت و اهمیت امر به معروف و نهی از مذكر از نگاه قران و روایات:

نکته اول و قابل بحث اینست که آنچه بعنوان معروف و مذكر مورد بررسی قرار می گیرد، آن معروف و مذكری است که در چارچوب شرع مقدس برای آن تعریف مشخص دارد، که بر اهل علم مخفی نیست، جایگاه مهم این دو فریضه اینست که در زمره فروعات دین مطرح گردیده است، و آنقدر این دو فریضه مهم است که قرآن امت مسلمان را به جهت این دو فریضه بهترین امت معرفی می کند، خداوند می فرماید:

«كنتم خير امه اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنهون عن المنكر. .» (۵)

یعنی: شما بهترین امتی هستید که بیرون آمده اید برای مردم، زیرا که امر می کنید به معروف و نهی از مذكر می کنید. علامه طباطبائی ذیل این آیه می فرماید:

... و معلوم است که کلیت و گستردگی این شرافت بر امت اسلام، از این جهت است که بعضی از افراد متصف به حقیقت ایمان، و قائم به حق امر به معروف و نهی از مکنرند. (۶)

ملا احمد نراقی در اهمیت جایگاه این دو فریضه و اثرات آن می گوید:

«و هر که تأمل کند در اخبار و اثار، و آگاه باشد بر تواریخ و حکایات پیشینیان، و بلاها و عقوباتی که به ایشان رسید، و مشاهده عصر خود را کند، و آنچه در آن حادث می شود، ببیند،

از: ابتلاي مردمان بعد از شيوع معاصي به بعضي آفات سماويه و ارضيه، يقين مي كند كه هر عقوبت آسماني و زميني، از: طاعون و وبا و قحط و غلا و كم شدن آب باران و تسلط اشرار و ظالمان و قتل و غارت و زلزله و امثال اينها، به سبب ترك كردن مردمان است امر به معروف و نهي از منكر را». (۷)

قرآن كريم دعوت به نيكي و بازداشتن از بدني را يكي از ويژگيهاي زنان و مردان مومن برشمرده است.

شهيد مطهري ذيل اين آيه* مي فرمايد:
با توجه به اين آيه مي توان گفت: «لازمه ايمان حقيقي، داشتن رابطه دوستي با ديگر مؤمنان و دغدغه سرنوشت آنان بودن است، و لازمه علاقه به يكديگر، ارشاد به خوبيها و انتقاد از بدنها و زشتيها است و لازمه ارشاد به معروف و انتقاد از منكر، بر پايي نماز و توسعه معنويت و فرمانبرداري از خداوند و فرستاده خداوند و همچنين دستگيري از ضعيفان و مستمندان است و بالاخره، لازمه همه اين امور، نزول رحمتهاي بي پايان خداوند است. (۸)

اهميت اين فريضه آنقدر زياد است كه خداوند به مسلمانان دستور مديريت آن را مي دهد، و مي فرمايد: بايد جمعي معين از ميان شما عهده دار اين وظيفه مهم گردند، چنانچه مي فرمايد:
«ولتكن منكم أمة يدعون الي الخير و يأمرون بالمعروف و ينهون عن المنكر و اولئك هم المفلحون»

و بايد از ميان شما گروهی [مردم را] به نيكي دعوت كنند و به كارشايسته وادارند و از زشتي بازدارند، و آنان همان رستگارانند. (۹)

- دليل چنين تاكيدي از جانب خداوند، مصلحت هائي و فلسفه هائي بدنيال دارد، كه بعضاً برما مخفي است.

حضرت علي (ع) يكي از مصلحت هاي امر به معروف و نهي از منكر را اينگونه مي فرمايد:

«... و الامر بالمعروف مصلحه للعوام، و النهي عن المنكر ردعاً للفسهاء...»

امر به معروف را براي اصلاح توده هاي ناآگاه و نهي از منكر را براي بازداشتن بيخردان از زشتي ها است. (۱۰)

امام باقر (ع) از نگاهي ديگر به اهميت اين دو فريضه پرداخته و مي فرمايد:

«الامر بالمعروف و نهي عن المنكر خلقان عن خلق الله عز و وجل، فمن نصرهما اعزه الله، و من خذلها خذله الله عز و وجل»

امر به معروف و نهي از منكر دو خصلت از خصلتهاي خدائي عز و وجل هستند. هر كه آنها را ياري دهد خداوند عزتشان بخشد و هر كه تنهائشان گذارد خداوند عزوجل او را تنها گذارد. (۱۱)

توجه به امر به معروف و نهي از منكر سيره تمام معصومان عليهم السلام بوده است و اين خود دليلي ديگر بر اهميت و ضرورت اين دو فريضه است، در متن بعضي احاديث توجه به اين دو فريضه بعنوان نبيان شريعت معرفي شده است حضرت علي (ع) مي فرمايد:

«قوام الشريعه الامر بالمعروف و النهي عن المنكر و اقامه الحدود.»

* سوره توبه / آيه ۷

دعوت به خوبیها و بازداشتن از زشتیها و اجرای حدود و احکام الهی نبیان شریعت است. (۱۲)

گفته می شود: «چون آیه (خود و خانواده خود را از آتش ننگه دارید) [سوره تحریم / آیه ۶] نازل شد، مردی از مسلمانان نشست و شروع به گریستن کرد و گفت: من خودم را نمی توانم حفظ کنم، حالا مسئولیت خانواده ام هم به عهده من گذاشته شد رسول خدا (ص) به او فرمود، کافی است که آن چه به خودت فرمان می دهی، به آنان نیز فرمان دهی و از آن چه خودت را از آنها منع می کنی، آنان را نیز منع کنی. (۱۳)

اصلاح جامعه و آباد شدن دین و دنیای مردم وابسته به این فریضه مهم الهی است. امام باقر (ع) می فرماید:

«ان الامر بالمعروف و النهی المنکر سبیل الانبیاء و منهج الصالحاء فریضه عظیمه بها تقام الفرائض و تأمن المذاهب و تحل المكاسب و ترد المظالم و تعمر الارض و ینتصف من الاعداء و یتقیم الامر»

فرمان دادن به خوبی و باز داشتن از زشتی راه پیامبران است و شیوه نیکوکاران، فریضه بزرگی است که دیگر فرایض به واسطه آن برپا می شود و راه و روشها امن می گردد و درآمدها حلال می شود و حقوق و اموال به زور گرفته شده و به صاحبانش برمی گردد و زمین آبادان می شود و از دشمنان انتقام گرفته می شود و کارها سامان می پذیرد. (۱۴)

امر به معروف و نهی از منکر یکی از اساسی ترین مسائل اسلامی است، که چنانچه از مجموع آیات و روایات بر می آید یک وظیفه عمومی است که از هر جهت عمومیت دارد و در هیچ شرایطی تعطیل بردار نیست. یعنی همه مسلمانان مشمول این حکم هستند، در تمام زمانها و برای همه افراد و همچنین تمام مسائل فردی و اجتماعی کاربرد دارد اما باید به این نکته توجه داشت که این دو فریضه و اجرای آن باید، با شرایطی صورت بگیرد. امام صادق (ع) می فرماید: کسی (باید) امر به معروف و نهی از منکر کند که سه خصوصیت در او باشد، به آنچه فرمان می دهد، خود عمل کند، آن چه را نهی می کند، خود نیز ترک گوید. در امر و نهی خود عدالت را رعایت کند و در امر و نهی، طریق ملایمت پیش گیرد. (۱۵)

امام خمینی (ره) در مورد شرایط امر به معروف و نهی از منکر چهار شرط بیان می کند: می فرماید:

- اول آنکه کسی که می خواهد امر و نهی از منکر کند که آنچه شخص مکلف بجا نمی آورد واجب است بجا آورد و آنچه بجا می آورد و باید ترک کند و برکسی که معروف و منکر را نمی داند واجب نیست.

- دوم آنکه احتمال بدهد، امر و نهی او تأثیر می کند، پس اگر بداند اثر نمی کند، واجب نیست.

- سوم آنکه بداند شخص معصیت کار بنا دارد که معصیت خود را تکرار کند، پس اگر بداند یا گمان کند، یا احتمال صحیح بدهد که تکرار نمی کند، واجب نیست.

- و چهارم آنکه در امر و نهی مفسده ای نباشد. علاوه بر شرایطی که امر به معروف و نهی از منکر دارد، دارای مراتبی نیز هست که به ترتیب زیر است:

۱. انکار قلبی

۲. امر و نهی زبانی

۳. امر و نهی عملی

پیامبر (ص) می فرماید:

هر يك از شما منكري را دید باید با دست خود آن را تغییر دهد. اگر نتوانست، با زبانش تغییر دهد (و اعتراض کند) و باز اگر نتوانست، در قلبش آن را انکار کند و این ضعیف ترین مرحله ایمان است. (۱۷)

۳-۱- آثار امر به معروف و نهی از منکر الف) برخی از آثار خوب عمل به این دو فریضه

- موجب برپاداشتن حدود الهی می شود.

امام علی (ع) می فرماید: غایت دین، فرمان دادن به خوبی و بازداشتن از بدی و برپاداشتن حدود الهی است. (۱۸)

- موجب امنیت و آبادانی و دوری از دشمنان می شود.

امام باقر (ع) می فرماید: . . . و زمین آبادان می شود و از دشمنان انتقام گرفته می شود و کارها سامان می پذیرد.

ب) برخی آفات ترك امر به معروف و نهی از منکر

- تسلط اشرار بر خوبان و مستجاب نشدن دعاها

امام علی (ع) می فرماید:

«لا تتركوا الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فیولی علیکم شرارکم ثم تدعون فلا یستجاب لکم»

امر به معروف و نهی از منکر را ترك نکنید که بدهای شما بر شما مسلط می گردند، آنگاه هرچه خدا را بخوانید جواب ندهد. (۲۰)

- از شیعیان محسوب نمی شود.

رسول خدا (ص) می فرمایند:

«لیس منا من لم یوقر الکبیر و یرحم الصغیر و یأمر بالمعروف و ینه عن المنکر»

هرکه بزرگتر را محترم ندارد و به کوچکتر رحم نکند و به نیکی و ا ندارد و از بدی باز ندارد از ما نیست. (۲۱)

- اعلام جنگ با خدا

. . امام رضا (ع) می فرمایند:

«اذا ترکت امتی الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، فلیأذن بوقاع من الله جل اسمه»

محمد بن عرفه می گوید: از امام رضا (ع) شنیدم که نقل نمود رسول خدا (ص) فرمود: هنگامی که امت من امر به معروف و نهی از منکر را ترك کردند، باید آماده جنگ با خدای متعال باشند. (۲۲)

سؤال: آیا امر به معروف و نهی از منکر تقدیر را تغییر می دهد.

تصور بعضی اینست که با وجود شرایط لازم برای انجام این دو فریضه، باید بعضی ملاحظات را نمود، چون ممکن است، انسان با اینکار از روزی محروم گردد و یا اجلش نزدیکتر گردد.

امام علی (ع) می فرماید:

همانا امر به معروف و نهی از منکر دو خصلت از خصلتهای خداوند سبحان هستند، و این دو نه مرگ را نزدیک می کنند و نه از روزی (انسان) می کاهند. (۲۳)

۲- شیوه های تربیت و توسعه این دو فریضه در دانشگاهها:
قبل از اینکه به مبحث فوق بپردازیم، لازمست چرائی نیاز به امر به معروف و نهی از منکر را با چند پیش فرض بررسی کنیم.
۲-۱- انسان يك موجودي اجتماعي است.

چنانچه گفته شده امر به معروف و نهی از منکر از اساسی ترین و کلیدی ترین فریضه ای الهی است و محل بروز و ظهور این دو در اجتماع است و دلیل تأکید اسلام به معاشرت و هم زیستی در کنار یکدیگر بخاطر ساختار وجودی انسانی است و چون انسان موجودی مدنی الطبع و اجتماعی است، اسلام نسخه ای برای حفظ و تقویت این سرشت نموده است. مدنی الطبع بودن انسان یعنی اینکه ذاتاً انسان باید زندگی اجتماعی داشته باشد، چنانچه بعضی از اهل لغت ریشه انسان را انس یعنی الفت و محبت با دیگران می دانند، ولی ادامه چنین زیستی و همچنین برای بروز یافتن فضائل و رزائل اخلاقی او در معاشرت سازنده با دیگران بوده و از طرفی نیاز به حفظ حیات خود در چارچوب قوانینی است که با این طبیعت وی سازگار بوده و باعث تقویت و رسیدن وی در راستای طبیعت اش می باشد.

خداوند می فرماید:
«یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلنا کم شعوباً و قبائل لتعارفوا. . (۲۵)»
ای مردم! ما شما را از جنس مرد و زن خلق کردیم و شما را جمعیت و قبیله ای قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید.

۲-۲- احساس مسئولیت از آن انسان است.

انسان اگر زندگی جمعی را بر فردی ترجیح می دهد، این خود نیز نشان از احساس مسئولیت در قبال دیگران است انسان همیشه خود را در قبال سرنوشت خود و دیگران مسؤول می دانسته است، تمام این پیشرفت ها و تنوع ها، نشان همین ویژگی او دارد.
رسول خدا (ص) می فرماید:

بدانید که همه شما سرپرست و رعیت دار (مسؤول) هستید و همگان در برهه ره رعیت و زیردستان خود بازخواست می شوید. (۲۶)

۲-۳- انسان حق انتخاب دارد.

خدا می فرماید: « انا هدیناه السبیل اما شاکراً و اما کفوراً » (۲۷)

سرشت انسان به گونه ای است که تحت عوامل و شرایطی تغییر می کند، چون خمیرمایه او اینگونه است. او می تواند تا مقام ملائک اوج بگیرد و یا به حد چارپایان و یا کمتر نزول کند. (۲۸).

با توجه به این پیش فرض ها، امر به معروف و نهی از منکر موضوعیت بیشتری پیدا می کند و نشان می دهد که انسان همچون گذشته باید در مقابل دغدغه های درونی و بیرونی خود حساس باشد. که همواره در همین اندیشه بسر برده است.

حال، با توجه به ضرورت طرح این پیش فرض ها به تبیین رسالت دانشگاه و شیوه های تربیت و توسعه این دو فریضه می پردازیم.

الف) از نگاه اعتقادی:

از جهت اینکه مخاطبان ما از نگاه اعتقادی مسلمان و موحد هستند، لازم به ذکر است که معارفی که يك فرد مسلمان از قرآن و سنت دریافت می‌کند، اعتقادات و احکام و اخلاق می‌باشد. در اعتقاد، سرسلسله تمام عقاید دینی، اعتقاد به توحید یعنی خدا می‌باشد به تعبیر شهید مطهری که می‌فرماید: «سر سلسله تمام معتقدات دینی ایمان به خداست در کلمات حضرت امیر هم هست که: (اول الدین معرفت) اول دین، آغاز دین، پایه دین، ریشه دین خداشناسی است. قرآن کریم تعبیری دارد، می‌گوید: الذین یؤمنون بالغیب». همچنین احکام نیز از معارفی است که باید ها و نبایدهای ظاهری را برای ما مشخص می‌کند. یعنی حلال و حرام خداوند که توسط نبی اکرم (ص) برای ما تبیین شده است، بیان می‌کند امام صادق (ع) می‌فرماید:

« ما من شیء الا وفیه کتاب او سنّه » چیزی نیست مگر آنکه درباره او قرآن یا سنت وجود دارد (۳۰)

و اخلاق از جمله معارفی است، باید ها و نبایدهای اثر گذار بر باطن را دربر می‌گیرد، و سعادت و شقاوت هر انسانی را رقم می‌زند، خداوند می‌فرماید:

«لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين الا الذين امنوا و عملوا الصالحات. »

ما انسان را در نیکوترین شکل و هیئت آفریدیم، سپس وی را بخاطر گناهانش به پایین ترین مکان جهنم برگردانیدم، مگر آنانکه بخدا ایمان آوردند و نیکوکار شدند. (۳۱)

بانظری گذرا به آیات و روایاتی که در موضوع امر به معروف و نهی از منکر آمده است، به این نتیجه می‌رسیم که این دو فریضه علاوه بر اینکه واجب است، اثرات زیادی را در زندگی بشر دارد، فلذا، شایسته است، کسانی که اهل علم و فضل هستند، خود را مزین به چنین لباسی کنند. چون بیشترین آسیبی که به اقوام رسیده است، سبکوت است. بی‌توجهی دانشمندان آنان در این دو فریضه بوده است. حضرت علی (ع) می‌فرماید:

پیشینیان شما از آن رو هلاک گشتند، که گناه می‌گردند و علما و دانشمندان آنها را منع نمی‌کردند، پس وقتی در گناهان فرو رفتند، کیفرها بر آنان فرود آمد. (۳۲)

حال با توجه به مسائل اعتقادی به نکاتی پیرامون این موضوع می‌پردازیم:

- امر به معروف و نهی از منکر واجب است:

- ملا احمد نراقی می‌گوید: و مخفی نماند که آنچه از آیات و اخبار مذکوره و سایر آیات عیدیه و اخبار متواتره مستفاد می‌شود. اینست که امر به معروف و نهی از منکر بر هر فردی از افراد مکلفین واجب است، و این مطلب، مورد اتفاق جمیع علمای شیعه و سنی است، به این معنی که امر کردن به واجبات، و نهی کردن از افعال محرمة وجوب دارد. (۳۳)

حضرت لقمان به فرزندش می‌فرماید:

« . و امر بالمعروف و انه عن المنکر و اصبر علی ما اصابك ان ذلک من عزم الامور »

و امر به معروف و نهی از منکر کن و در برابر مصایبی که به تو می‌رسد، شکیبا باش، که این از کارهای مهم است. (۳۴)

این فریضه مهم در تمام ادیان بوده و از رفتار های مهم پیامبران الهی (ع) بوده است.

امام باقر (ع) می فرماید: فرمان دادن به خوبی و بازداشتن از زشتی راه پیامبران است و شیوه نیکوکاران. (۳۵)

- امر به معروف و نهی از منکر از شوئن پیامبر الهی است.
پیامبر (ص) می فرمایند:

هرکه به خوبی فرمان دهد و از زشتی باز دارد، او جانشین خدا در زمین و جانشین رسول اوست. (۳۶)

امر به معروف و نهی از منکر از حقوق متقابل مسلمانان حتی زنان می باشد.

خداوند در قرآن یکی از ویژگیهای مومنین را توجه به این دو فریضه می داند.

«الامرون بالمعروف و الناهون عن المنکر. . (۳۷)»

یا اینکه می فرمایند:

والمؤمنون و المؤمنات بعضهم اولیاء بعض یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر (۳۸)

- ترک این دو فریضه باعث نابودی جامعه می شود.

حضرت علی (ع) می فرماید: خدای سبحان نسلهای گذشته از پیش شما را از رحمت خود دور نساخت مگر بدان سبب که امر به معروف و نهی از منکر را رها کردند. پس، خداوند سبکسران را به سبب ارتکاب گناهان، از رحمت خویش دور ساخت و بردباران را به سبب ترک نهی منکر. (۳۹)

از نگاه اعتقادی به بخشی از موضوعات این دو فریضه پرداختیم که می توان آن را سرلوحه زندگی قرار داد. در این راستا به این نتیجه رسیدیم که درستی دین و دنیای ما با این دو فریضه گره خورده است. لذا جامعه علمی ما نیز باید در این عرصه پیش قدم باشد، تا از برکات اجرای این فرائض بهره مند گردد. پیامبر (ص) می فرماید:

« چون ملایان یهود و دیرنشینان نصارا، کار امر به معروف و نهی از منکر را رها کردند، خداوند به زبان پیامبران آنها را لعنت کرد و پس از آنگاه بلا همگان را فرا گرفت. همچنین حضرت می فرمایند:

هرگاه امت من امر به معروف و نهی از منکر را فرو گذارد، باید با خدای جلیل اعلان جنگ کند (یا خود را برای بلایی سخت از جانب خداوند آماده گرداند». (۴۰)

بی توجه ای نسبت به اتفاقاتی که در جامعه می افتد می تواند ما را در پیشگاه خداوند منزوی سازد، چنانچه در روایتی آمده است که:

«در میان بین اسرائیل، پیرمرد عابدی بود که به عبادت خداوند اشتغال داشت. در حالی که به نماز ایستاده بود، چشمانش به دو پسر بچه افتاد که خروسی را به دست گرفته بودند و پرهایش را می کنند. عابد بی آنکه آنان را از این کار باز دارد، به عبادت خود ادامه داد. در آن حال خداوند به زمین وحی کرد که، بنده ام را در خود فرو بر، و آن فرد برای همیشه در گردابی سرگردان خواهد ماند». (۴۱)

در این روایت و همچنین روایات قبلی نشان از این دارد، که بی تفاوت بودن در مقابل اتفاقات روزمره حتی در مورد حیوانات می تواند اثر وضعی خاصی را برای آن جامعه معین داشته باشد.

(ب) از نظر اجتماعی:

ترك امر به معروف و نهی از منکر، هر يك می تواند اثرات خاص خود را بر جامعه داشته باشد و در این میدان وظیفه مهم، از آن اندیشمندان جامعه است، چون اندیشمندان هم رسالت تربیت دیگران را به عهده دارند و هم نقش ممتازی را در توسعه فضائل اخلاقی در اجتماع دارند. لذا خداوند در مورد کسانی که بر روی زمین تمکین می یابند، می فرماید:

«الذین ان مکنهم فی الارض اقاموا الصلوه و اتوا الزکوه و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر.»

همان کسانی که هرگاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز به پا دارند و زکات می دهند و امر به معروف و نهی از منکر می کنند. (۴۲)

مسئولیت اندیشمندان در قبال جامعه و افراد آن بسیار زیاد است. که جا دارد به نکاتی که حضرت علی (ع) در مورد تربیت فرزند خود می فرماید به طور خلاصه به صورت عناوین اشاره کنیم:

- تعلیم شریعت اسلام و اشنا کردن آنان به حلال و حرام خدا
- توجه به موضوعات معنوی و تسلیم در مقابل فلسفه اتفاقاتی که پیرامون آنان می افتد چنانچه حضرت می فرماید:
- اگر درباره جهان و تحولات روزگار مشکلی برای تو پدیدار آمد آن رابه عدم آگاهی ارتباط ده.
- تعلیم فضائل اخلاقی و دور کردن آنان از رذائل اخلاقی، چنانچه حضرت می فرماید:
- بدان که خود بزرگ بینی و غرور، مخالف راستی و آفت عقل است، نهایت کوشش را در زندگی داشته باش.
- گوشزد کردن افراد نسبت به مسائل اخروی برای اینکه در قبول مسئولیت ها معتدل عمل کنند. (۴۳)

۳- نکات مهم در تربیت و توسعه امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه:

۳-۱- **بایدها:** برای رونق و توسعه امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه

(الف) بصیرت در دین

شهید مطهری می فرماید:

بصیرت در دین یعنی اطلاع کافی و صحیح در امور دینی داشته باشد. حلال را از حرام، واجب را از غیر واجب تشخیص بدهد. (۴۴)

آگاهی امرکننده به معروف و نهی‌کننده از منکر برای اجرای این دو فریضه بسیار مهم است، در صورتیکه فرد تذکر دهنده از محتوا و حدود امری آگاه نباشد و چنین اقدامی بنمایند، دین خود را ضایع نموده است، امام صادق (ع) می‌فرماید: مردم را نمی‌رسند، جز اینکه بپرسند و دین را بفهمند و امام خود را بشناسند و بر آنها رواست که به هر چه می‌گویند عمل کنند، اگرچه از روی تقیه گفته باشد. (۴۵)

(ب) بصیرت در عمل:

یعنی اینکه انسان زمانی اقدام به اجرای این دو فریضه نماید که احتمال اثر و هم عدم ترتب مفسده بدنبال داشته باشد. شهید مطهری می‌فرماید:

امر به معروف و نهی از منکر برای این است که معروف رواج بگیرد و منکر محو شود، پس در جایی باید امر به معروف و نهی از منکر کرد که احتمالاً این کار اثر داشته باشد و اگر می‌دانیم که قطعاً بی‌اثر است واجب نیست، دیگر اینکه این عمل برای این است که مصلحتی انجام شود. پس در جایی باید صورت بگیرد که مفسده بالاتری بر آن مترتب نشود، لازمه این دو شرط بصیرت در عمل است. (۴۶)

۳-۲- نبایدها: علت دوری از امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه

الف) دلبستگی به دنیا:

کسی که برای اجرای این دو فریضه اقدام می‌کند، باید خود را اراسته به فضائل اخلاقی کند. در غیر اینصورت گرفتار حرص و ولع دنیا می‌شود و حقیقت بر آنان مخفی می‌شود. رسولخدا (ص) می‌فرماید: حب الدنيا رأس کل خطيئه. دوست داشتن دنیا سر همه گناهان است. عشق بدون هدف در موضوع پست و دل بستن به آنچه که بهره‌ای برای انسان نداشته باشد، باعث عدم درک واقعیت‌ها می‌شود. «پیامبر (ص) می‌فرماید: حبه لك لئشي يعمي ويصم» مجتبی که نسبت به چیزی داری کور و کورت می‌کند. (۴۸)

اگر کسی گرفتار آز و طمع به دنیا شد، دندان او برای گفتن حرف حق کند می‌شود. خداوند داستان قارون را در سوره قصص اینگونه نقل می‌کند و علت نابودی او به داشتن مال فراوان و دلبستگی به اموالش بود که در مقابل آیه زکات به موسی (ع) گفت: «اوتيته علي علم عندي». (۴۹)

ب) ترس:

ترس در اینجا یعنی توجه به منفعت خود که باعث بازداشتن انسان از گفتن حقیقت می‌گردد. کسی که بخاطر از دست دادن مقام و پولی بترسد. ممکن نیست در اجرای این دو فریضه موفق باشد، حتماً فرد باید شجاع باشد.

امام صادق (ع) می‌فرماید: اگر کار مذکر در میان جامعه ای شود و آنان انجام دهنده آن را سرزنش نکنند، نزدیک خواهد بود که خداوند عز و جل عذابی همگانی بر آنان فرو فرستد. (۵۰)

رسول خدا (ص) می‌فرماید: مبادا ترس از مردم مانع از آن شود که فردی از شما، هرگاه حقی را ببیند یا بشنود به زبان بیاورد.

ج) بد عمل کردن و فهم نادرست از متون دین در مورد شرایط امر به معروف و نهی از منکر:

البته شرایط و حدود و ثغور آن ذکر گردید که دوباره معترض نمی‌شویم و به چند روایت بسنده می‌کنیم.

پیامبر (ص) می‌فرماید: حکایت عابدی که فهم و شناخت ندارد، حکایت کسی است که شب بنائی می‌سازد و روز ویران می‌کند.

و یا اینکه می‌فرماید: کسی که بدون شناخت عمل کند، خراب کردنش بیشتر از درست کردن اوست. (۵۲)

د) گوشه گیری، عزلت و بی‌تفاوتی:

یکی دیگر از آفاتی که ممکن است جمع فرهنگی ما را در بر بگیرد، بی‌تفاوتی و گوشه‌گیری است. امام صادق (ع) می‌فرماید: خدای متعالی دو ملک را فرستاد به شهری که آن را با اهلش سرنگون سازند، چون به آنجا رسیدند، مردی را دیدند که خدا می‌خواند و تضرع می‌کند و زاری می‌نماید. یکی از آن دو ملک گفت: این مرد را نمی‌بینی؟ گفت: چرا ولیکن آنچه خدا فرموده به جا می‌آوریم. آن یک گفت: من کاری نمی‌کنم تا به پروردگار رجوع کنم و از او سؤال کنم. پس مراجعت کرد و عرض کرد: پروردگارا! چون به این شهر رسیدیم فلان بنده تو را دیدیم که تو را می‌خواند و تضرع می‌کرد. خدای تعالی فرمود: امری که کردم به جا آورید، به درستی که آن مرد کسی است که هرگز در غیظ به جهت امر من متغیر نشده، یعنی در معاصی به غضب نیامده (۵۳)

به بهانه گوشه‌گیری و آلوده نشدن دامن خود را از ناپاکی برکشیدن، صحیح نیست، چون همین بی‌تفاوتی و حساس نشدن در مقابل معصیت کاران عقوبت الهی را برای همگان بدنبال دارد.

امام باقر (ع) می‌فرماید: خداوند عالم به شعیب نبی و حی فرستاد که: من صد هزار نفر از قوم تو را عذاب خواهم کرد، چهل هزار نفر بدان، و شصت هزار نفر از نیکان، عرض کرد که پروردگارا! نیکان را چرا؟ خطاب رسید: به جهت آنکه مماشات و سهل انگاری با اهل معصیت کردند و به غضب من غضبناک نگشتند (۵۴)

ه) آگاه به زمان و قانون نبودن:

آشنا نبودن با ضوابط و همچنین به موقع و در زمان مناسب این دو فریضه انجام ندادن، اثر معکوس خواهد داشت، لذا جامعه فرهنگی باید در توجه به این موضوع مهم، دقت لازم را بنماید.

عدم آگاهی به قوانین اسلام از جمله حدود و ثغور امر به معروف و نهی از منکر و فتوی دادن و از سرخود عمل کردن باعث دین

زدگی و بدعت گذاری می‌شود، امام صادق (ع) می‌فرماید: هر بدعتی گمراهی است و هرگمراهی در آتش است (۵۵)

۴- آداب امر به معروف و نهی از منکر:

۴-۱- داشتن اخلاص:

کسیکه امر به معروف و نهی از منکر است، باید اخلاص داشته باشد یعنی فقط برای رضایت و خشنودی او به انجام این دو فریضه پردازد. (۵۶)

۴-۲- اهل صبر باشد:

حضرت لقمان (ع) به فرزندش می‌فرماید:
و امر بالمعروف و انه عن المنکر و اصبر علی ما اصابک
و امر به معروف و نهی از منکر کن و در برابر مصیبتی که در این مسیر به تو می‌رسد، صبر پیشه کن. (۵۷)

۴-۳- اهل علم باشد:

امام باقر (ع) می‌فرماید: فقیه شوید وگرنه چون اعراب بادیه نشین هستید (۵۸)
چنانچه حضرت علی (ع) می‌فرماید: سر دانش، تمیز دادن خوبیها از یکدیگر و آشکار ساختن پسنندیده آنها و درهم کوفتن نكوهیده اش می باشد. رسول خدا (ص) می‌فرماید: صاحب امر به معروف باید عالم باشد به حلال و حرام، و از آنچه متعلق به نفس اوست و در آنچه امر و نهی می‌نماید فارغ شده باشد. (۶۰)

۴-۴- اهل طمع و دوستدار جاه و مقام نباشد:

گویند: یکی از بزرگان در خانه گربه ای داشت و قصابی در حوالی او دکان داشت، و آن شخص هرروز از آن قصاب به جهت گربه خود پاره ای گوشت می‌گرفت. روزی از آن قصاب معصیتی دید، اول به خانه آمد و گربه را بیرون کرد، بعد از آن به نزد آن قصاب آمده وی را از آن معصیت منع کرد و نهی نمود و سخنان درشت با او گفت. قصاب گفت: گربه تو چیزی نخورده. گفت: تا گربه را بیرون نکردم و طمع از تو نبریدم در مقام منع تو بر نیامدم (۶۱)

۴-۵- خود را فراموش نکند:

خداوند می‌فرماید: اتمرون الناس بالبر و تنسون انفسکم و انتم تتلون الكتاب. .
آیا مردم را به نیکی دعوت می‌کنید، اما خودتان را فراموش می‌کنید، با اینکه کتاب آسمانی را می‌خوانید. (۶۲)

۴-۶- به گفتار نرم و رفتار خوب در هنگام انجام این دو فریضه برخوردار باشد.

این فریضه باید با نهایت خوش اخلاقی صورت گیرد، حتی اگر در مقابل جبار هم باشد، این اصل نباید فراموش شود، چنانچه خداوند خطاب به حضرت موسی (ع) و برادرش برای رفتن به سوی فرعون جهت هدایت او می‌فرماید:

«فقولا له قولاً لیناً او یخشی (۶۳)»

سخن نرم به او بگوئید تا شاید قبول کند و یا بترسد.

۷-۴- بدی کسی را نباید آشکار کرد:

خداوند می‌فرماید: «ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشه فی الذین امنوا لهم عذاب الیم فی الدنیا و الاخره والله یعلم و انتم لا تعلمون»

کسانی که دوست دارند که بدنامی در حق اهل ایمان شایع گردد، در دنیا و آخرت عذابی دردناک دارند، و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید. (۶۴)

امر به معروف و نهی از منکر نباید به بهانه اجرای این دو فریضه باعث هتک حرمت فردی شود.

۸-۴- تجسس نباید کرد:

خداوند می‌فرماید: ای کسانی‌که ایمان آورده اید! از بسیاری از گمانها بپرهیزید، چرا که بعضی از گمانها گناه است، و هرگز در کار دیگران تجسس نکنید. (۶۵)

ملا احمد نراقی می‌گوید: از جمله اموری که در امر به معروف و نهی از منکر لازم است، آن است که علم به صدور آن هم رسیده باشد، به این که آدمی خود آن را ببیند یا علم به آن هم رساند بدون اینکه تفحص یا تجسس نماید. (۶۶)

- **نتیجه:** هدف همه‌ی این جد و جهدها در این نوشتار آشنایی بیشتر به رسالت جامعه نخبگان کشور بود. که از طریق بررسی برخی از آیات و روایات انجام گرفت.

- **سیاسگذاری:**

با توجه به فرصت کم و مشغله بسیار زیاد و شرایط ویژه، جهت قدردانی از دست اندرکاران برگزاری این همایش خود را ملزم به نوشتن این مقاله نمودم که امیدوارم در خور شأن و منزلت آن همایش معنوی و شایستگی حضرات محترم باشد.

پی‌نوشتها:

۱. نهج البلاغه، ترجم: محمد دشتی، ناشر: موسسه انتشارات مشهور، چاپخانه سپهر، چاپ دوم ۱۳۷۹، قم، نامه ۳۱، صفحه ۵۲۶.
۲. سوره توبه (۹)، آیه ۷۱
۳. ابوالقاسم حسین بن محمد بن فضل، المفردات فی غریب القرآن، ترجمه: سید غلامرضا خسروی حسینی، ناشر: انتشارات مرتضوی، چاپخانه: حیدری چاپ سوم ۱۳۸۳، تهران، جلد دوم، صفحه ۵۸۶.

۴. همان منبع، جلد سوم، صفحه ۳۹۶
۵. سوره آل عمران، آیه ۱۱۰
۶. طباطبایي، محمدحسین، تفسیر المیزان، مترجم: موسوي همداني، چاپخانه دفتر انتشارات اسلامي، بی‌تا، جلد ۳، صفحه ۵۸۳
۷. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، ناشر: موسسه انتشارات هجرت، قم، چاپ دهم ۱۳۸۳، چاپخانه سهرور؛ صفحه ۴۹۸
۸. مطهری، مرتضی، ده گفتار، تهران: صدرا، چاپ ششم، ۱۳۶۹، صفحه ۷۶
۹. سوره آل عمران/ آیه ۱۰۴
۱۰. نهج البلاغه، کلمات قصار ۲۵۲، صفحه
۱۱. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، مترجم: حمیدرضا شیخی، ناشر: دارالحدیث، قم، چاپخانه: دارالحدیث، چاپ چهارم ۱۳۸۳، جلد ۸، صفحه ۳۶۹۸
۱۲. آمدی، عبدالواحد، غررالحکم، ترجمه، محمد علی انصاری، ویرایش و تصحیح: مهدی انصاری قمی، ناشر: اما عصر علیه السلام، صفحه آرایي: سجاده، قم، چاپخانه: مهر، چاپ دوم ۱۳۸۲، حدیث ۶۷۳۹، صفحه ۵۵۹
۱۳. میزان الحکمه، ج ۱، صفحه ۳۷۰۴
۱۴. همان منبع، همان، همانجا
۱۵. همان منبع، همان، صفحه ۳۷۱۶
۱۶. نبی هاشم خمینی، سید محمد حسن، توضیح المسائل مراجع عظام، قم، چاپخانه دفتر انتشارات اسلامي، پاییز ۱۳۷۷، جلد دوم، صفحه ۶۱۹
۱۷. میزان الحکمه، جلد ۸، صفحه ۳۷۲۰
۱۸. همان منبع، همانجا، ص ۳۶۹۸
۱۹. همان منبع، همانجا، ص ۳۷۰۴
۲۰. نهج البلاغه؛ نامه ۴۷، صفحه ۵۵۸
۲۱. پاینده/ ابوالقاسم، نهج البلاغه، نهج الفصاحه، سازمان چاپ و انتشارات جاویدان، بی‌جا، بی‌تا، حدیث ۲۴۱۶، صفحه ۵۱۰
۲۲. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ترجمه: ابراهیم محدث، قم، چاپخانه سهرور، چاپ پنجم ۱۳۸۰، صفحه ۵۵۰
۲۳. میزان الحکمه، جلد ۸، صفحه ۳۷۰۸
۲۴. مفردات راغب، جلد ۱، صفحه ۲۱۴
۲۵. سوره حجرات/ آیه ۱۳
۲۶. میزان الحکمه/ ج ۵/ صفحه ۲۳۱۰
۲۷. سوره انسان/ آیه ۳
۲۸. سوره اعراف / آیه ۱۷۹
۲۹. شهید مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری (۴)، ناشر: انتشارات صدرا، تهران، چاپ پنجم ۱۳۷۸، چاپ فجر، صفحه ۲۵

۳۰. کلیني، اصول کافی، مترجم: محمد باقر کمره‌اي، ناشر: انتشارات اسوه، تهران: چاپ ششم، ۱۳۸۳، جلد يك، صفحه ۱۷۶
۳۱. سوره تين/ آیات ۴ تا ۶
۳۲. میزان الحکمه / جلد ۸ / صفحه ۳۷۰۲
۳۳. معراج السعاده، صفحه ۵۰۱
۳۴. سوره لقمان، آیه ۱۷
۳۵. میزان الحکمه، جلد ۸، ص ۳۷۰۴
۳۶. همان منبع، همان، صفحه ۳۶۹۸
۳۷. سوره توبه، آیه ۱۱۲
۳۸. سوره توبه، آیه ۷۱
۳۹. میزان الحکمه، جلد ۸، ص ۳۷۰۲
۴۰. همان منبع، همانجا، ص ۳۷۱۰
۴۱. اسلامي اردکاني، سيدحسن، امر به معروف و نهي از منکر، چاپ قدس، قم، چاپ دوم ۱۳۷۶، صفحه ۵۵
۴۲. سوره حج/ آیه ۴۱
۴۳. نهج البلاغه، برگرفته از نامه ۳۱، صفحه ۵۲۷
۴۴. مجموعه آثار (۴)، صفحه ۹۶۴
۴۵. اصول کافی، ج اول، صفحه ۱۱۴
۴۶. مجموعه آثار (۴)، صفحه ۹۶۴
۴۷. نهج الفصاحه، ص ۲۸۳
۴۸. همان منبع، صفحه ۲۸۴
۴۹. سوره قصص/ آیه ۷۸
۵۰. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، صفحه ۵۶۲
۵۱. میزان الحکمه، ج ۸، ص ۳۷۲۶
۵۲. همان منبع، ج ۸، ص ۳۹۹۶
۵۳. معراج السعاده، ص ۴۹۷
۵۴. همان منبع، همانجا
۵۵. اصول کافی، ج اول، ص ۱۶۶
۵۶. غرر الحکم، ص ۳۸۷
۵۷. سوره لقمان، آیه ۱۷
۵۸. میزان الحکمه / ج ۸ / ص ۴۰۲۶
۵۹. همان منبع، همانجا، ص ۴۰۲۲
۶۰. معراج السعاده، ص ۵۰۴
۶۱. همان منبع/ همانجا
۶۲. سوره بقره/ آیه ۴۴
۶۳. سوره طه/ آیه ۴۴
۶۴. سوره نور/ آیه ۱۹
۶۵. سوره حجرات/ آیه ۱۲
۶۶. معراج السعاده/ صفحه ۵۰۲